

Kerekasztal-beszélgetés a Reneszánszról

Részvevők:

Ács Pál irodalomtörténész

Boros Gábor filozófus, filozófiatörténész

Marosi Ernő művészettörténész

Moderátor:

Horkay Hörcher Ferenc eszmetörténész

Szinopszis

A Kossuth Klubban 2014. március 11-én délután elhangzott beszélgetés szerkesztett változata. Résztvevői: Ács Pál irodalomtörténész, Boros Gábor filozófus, filozófiatörténész és Marosi Ernő művészettörténész, a beszélgetést Horkay Hörcher Ferenc eszmetörténész moderálta. Apropóját a Fejezetek a kora modern esztétikai gondolkodás történetéből című kötet (szerkesztette Horkay Hörcher Ferenc, Budapest, l'Harmattan, 2013.) bemutatója adta. A kötetet Jelenits István mutatta be, a bemutató szövegének megjelenetése is előkészítés alatt áll.

Kerekasztal-beszélgetés a reneszánszról¹

Hörcher Ferenc: Azzal kezdeném beszélgetésünket, hogy mit is jelent szerintetek a reneszánsz fogalma. Kérésemre írtatok egy-egy féloldalas probléma-összegzést a témában, amit elküldtünk egymásnak, ez tehát a kiindulópontunk². A kérdés az, ennyire látjátok működőképesnek a reneszánsz fogalmát, azt is figyelembe véve nyilván, hogy három különálló tudományterületről beszélünk. A művészettörténet, az irodalomtörténet és a filozófiatörténet is elsősorban nyilván a maga diszciplináris keretei között kell, hogy szembesüljön ezzel a problémával, de a végső tét mindhárom esetben ugyanaz lesz: hogy vajon a reneszánsz, mint leíró történeti (esetleg mint normatív-elméleti?) kategória védhető-e. Az is érdekes lehet, hogy a saját tudományágatokban miért és mikor kezdték ezt a fogalmat használni, az egyes diszciplináris terminológiák egymással összefüggenek-e, tehát van-e specifikus művészettörténeti, filozófiai vagy irodalmi reneszánszfogalom?

Marosi Ernő: Hát én ezt elkezdéném, felidézve az egymásnak ellentmondó vélemények játékát. Tudniillik érzésem szerint azt többé-kevésbé mind elfogadhatjuk, hogy a reneszánsz abban az értelmében, ahogyan ma használjuk, a művészettörténetből indul ki, mégpedig a művészettörténetből ahol lehet, hogy mielőtt a művészettörténet mint tudomány még kialakult volna, a reneszánsz fogalma már szerepelt valamilyen formában, leginkább a műértőnek a tudásában. Én ezt rendkívül fontos dolognak tartom, hogy tudniillik a sokoldalú dilettánság hagyománya fontos szerepet játszott ennek a tudományágnak meglapozásában.

Ennek a sokoldalú dilettánsnak vicces jellemzését lehet találni, akkor amikor Winckelmann megírta a maga Gondolatait a görög művek utánzásáról, és miután erről ő recenziót nem kapott, csinált magának egy vitát, tehát erről egy *Sendschreiben*-t bocsátott ki, egy pamfletet, és ezután egy újabbat, először természetesen nem a neve alatt, és aztán meg a saját nevével válaszolt is rá. És ott egy ponton leírta azt, hogy milyen hülyeségekkel foglalkozik egy humanisztikusan képzett dilettáns, aki tudja, hány görcs volt Herkules bunkóján, vagy hány liter fér a kánai menyegzőnek az edényeibe és így tovább... Itt nagyon lényeges dologról van szó, és tudomásul kell venni, hogy Winckelmann azzal vitatkozik, aki valami művészi jelenséget nem művészeti területre is megkísérel átvinni, azaz a kultúra egészére. Tehát Winckelmann a reneszánsz embernek a fogalmát előbb vitatja, mintsem azt tényleg alkalmazni kezdték. Winckelmann kritikája leginkább Voltaire ellen irányult, aki először kezdte XIV. Lajos századával foglalkozva a kultúrának, a kultúra történetének bizonyos korszakait jellemezni. Na most ebből két következtetést szeretnék levonni, az egyik az, hogy ez a kultúrtörténeti reneszánsz fogalom az, amit a 19. század történetírásában elsősorban Michelet használt nagyon erőteljesen, amit megerősítve tulajdonképpen egy, a 16. századi francia építészet historizáló követéséből származó fogalomrendszerrel, tehát az építészeti napi gyakorlat impulzusával, Jacob Burckhardt kezdett alkalmazni, nemcsak a itáliai reneszánsz, hanem például a Nagy Konstantinnal vagy Rubensszel jellemezhető kulturális korszakoknak (mind a kettőt hanyatló jelenségnek tekinti) a jellemzésére. Ez nem azonos azzal, amit a középkornak a végén *rinascitának* szoktak leginkább nevezni. Ez a magyarázat arra (nem tudom, mostanában el lehet-e képzelni, hogy minden harmadikos

¹ A Kossuth Klubban 2014. március 11-én délután elhangzott beszélgetés szerkesztett változata. Résztvevői: Ács Pál irodalomtörténész, Boros Gábor filozófus, filozófiatörténész és Marosi Ernő művészettörténész, a beszélgetést Horkay Hörcher Ferenc esztétörténész moderálta. Apropóját a Fejezetek a kora modern esztétikai gondolkodás történetéből című kötet (szerkesztette Horkay Hörcher Ferenc, Budapest, l'Harmattan, 2013.) bemutatója adta. A kötetet Jelenits István mutatta be, a bemutató szövegének megjelentetése is előkészítés alatt áll.

² A féloldalas problématarakat lásd alább, mellékletként.

gimnazista fölteszi-e ezt a kérdést), hogy miért nevezték magukat az olaszok francia szóval *renaissance*-nak. Nos, nem ők nevezték magukat ezzel a kifejezéssel, és azt hiszem, semmilyen szemantikai kapcsolat nincs a *rinascita* és a *rinascimento* fogalma és a reneszánsz között.

Másik fontos dolog, amit meg kell értenünk, az az elv, hogy a művészetek összefüggnek egymással és egymással lehet őket magyarázni, ez az elv az, ami egy mesterséges tudományágnak, a művészettudománynak az alapja, már ha létezik ilyen. Tehát ha létezik esztétika, filozófia, azon kívül még művészetfilozófia, művészetelmélet és még művészettudomány is. Én élvezettel szoktam olvasni azokat az olasz tanulmányokat, ahol azt szokták mondani, hogy „*la Kunstwissenschaft tedesca*”, tehát én azt hiszem, hogy számunkra is a *Kunstwissenschaft* a legbiztosabb megfogalmazása ennek a németes dolognak, amihez szintén hit kell és ez a hit Oscar Walzernak a megfogalmazásában az, hogy lehetséges az úgynevezett *Wechselseitige Erhellung der Künste*, tehát a művészeteket egymással meg lehet világosítani. Ahogy pesszimista voltam az első szemantikai kapcsolat esetében, úgy tökéletesen pesszimista vagyok ebben a másodikban is, ez a művészeteknek a kölcsönös megvilágíthatósága, ez én szerintem egy olyan hagyomány, amit lehet axiómának tekinteni, de bizonyítani soha nem lehet, megvalósítani pedig még kevésbé.

Hörcher Ferenc: Köszönjük szépen a finom és kellően pesszimista indítást ennek a történetnek. Megtudtuk ezek szerint rögtön az elején, hogy nem egy reneszánsz van, hanem több, meg megtudtuk azt is, hogy ezek a reneszánsz fogalmak nem biztos, hogy egyformán alkalmazhatóak a különböző művészeti ágakra, és összemérhetőek a különböző tudományágakban, ha vannak ezek a tudományágak. Ugye kérdésessé vált, hogy például van-e irodalomtudomány. Pali pislogott rám.

Marosi Ernő: Művészettudomány.

Hörcher Ferenc: És irodalomtudomány létezik még?!

Marosi Ernő: Van. Ahogy művészettörténet is van, amíg hagyják.

Ács Pál: Onnan folytatnám, hogy az a fajta pesszimizmus, amely a reneszánszszal kapcsolatban itt most Marosi Ernő felvezetőjéből, és korábban, Jelenits tanár úr bizonyos megjegyzéseiből is megmutatkozik, érzésem szerint mostanában eluralkodni látszik a reneszánszkutatásban. És valóban, ahogy itt Hörcher Feri is megjegyezte, magát a reneszánszfogalmat is nagyon sokan megpróbálják kétségbe vonni. Nos, én úgy érzem, hogy tényleg helyt lehet adni annak, hogy minden stílus- és korszakfogalom időleges, főleg az olyan fogalmak, amelyek jóval az után a kor után keletkeztek, amelyekre vonatkoznak: amelyeket szubjektív megítélés alapján mi magunk – a kései utókor – hoztunk létre valamikor, tulajdonképpen abból a célból, hogy önmagunkat, önmagunknak a régi kultúrákhoz való viszonyát definiáljuk. Ezek a fogalmak átalakulnak, és óhatatlanul változnak, ez igaz, ezt elfogadom. De mostanában mintha egy kicsit átesnénk a ló túlsó oldalára. Olyan tanulmányok is megjelennek, olyan véleményeket is lehet hallani, hogy reneszánsz, mint olyan tulajdonképpen egyáltalán nem létezett. Főként abból a középkorral szemben élesen kritikus nézőpontból kiindulva nem létezett, mondják, amiről sokáig úgy gondoltuk, hogy a „reneszánsz kor” és a „reneszánsz ember” öndefiníciójának lényege. Ám ez az öndefiníció, hangsúlyozzák manapság sokan, valójában nem jellemezte azt a kort, amelyet reneszánsz kornak szokás nevezni, a reneszánsz emberei igazából nem definiálták magukat az úgynevezett „sötét középkorral” szemben. Eddig én is el tudom fogadni a reneszánszfogalom kritikáját. Ám sokan még ennél is tovább mennek. Persze Jacob Burckhardtról van itt szó, aki

végül is a legnagyobb hatást tette Európára a reneszánszfogalom kialakításában, és akivel a reneszánsz középkor-ellenességének ideáját kapcsolatba szokás hozni. Burckhardtnak, ahogy ezt egyre többen emlegetik, minden állítása kétségbe vonható: szinte semmiben nem volt igaza. Következésképpen, hangsúlyozzák, a reneszánsznak az a koncepciója, amely a 19. században létrejött, az semmilyen formában nem tartható. Itt utalnék John Monfasaninak (korunk egyik legelismertebb és igazán kitűnő humanizmus-, középkor- és reneszánszkutatója ő) egy nem oly régi tanulmányára, amelyben ezeket a nézeteket nagyon kiélezve megfogalmazta. Azért is utalnék erre, mert ez a tanulmány számunkra az Irodalomtudományi Intézetben, az utóbbi években igen fontossá vált. E Monfasani-tanulmány reneszánszsal nagyon kritikus álláspontja a most készülő új, nagy irodalomtörténeti szintézis régi magyar részének (egyik) elvi alapvonalát képezi. Ez a szintézis lesz hivatott felváltani a Klaniczay Tibor által szerkesztett, 50 évvel ezelőtti irodalomtörténeti kézikönyvet, melyet köznyelven „Spenótnak” neveznek. Ebben a könyvben akkor a reneszánsz nagyon hangsúlyos, értékekkel teli korszaknak számított. Tehát ebből a szempontból fontos, hogy lássuk a változást: Monfasani úgy gondolja, hogy a középkor az a korszak, amely igazán markáns és nagyon hosszantartó és meghatározó volt az európai kultúrában, ez a kor tulajdonképpen (szerinte) eltart egészen a felvilágosodásig. Hogy mikor kezdődik a felvilágosodás, az persze kérdéses. De mindenképpen van szerinte egy nagyon hosszú, felvilágosodást megelőző kor. És a reneszánsz, az tulajdonképpen nem más, mint ennek a nagyon hosszú középkornak...

Hörcher Ferenc: Ha volt?!

Ács Pál: Igen, ha volt... Akkor annak a korszaknak az utolsó szakasza. Most nem akarnám túl hosszan értelmezni ezt, de azt meg kell mondani, hogy itt igazából nem is a reneszánszról, nem a reneszánszfogalom érdemi vitásáról van szó, hanem az úgynevezett kora újkor (*early modern*), vagyis a régiségben fölismeret modernség kétségbe vonásáról. Ez a kifejezés az, amit Monfasani szinte leírhatatlannak tart, márpedig manapság igencsak elterjedt kategória, a most bemutatott könyv címében is szerepel. Tehát a vita voltaképpen arról folyik, hogy mi, mai emberek fölismerhetjük-e a saját értékeinket abban a régi korban, amelyet (19. századi fogalommal, francia szóval) reneszánsznak nevezünk. Én is azt gondolom, hogy a burckhardti tézisek (ahogy ezeket Jelenits tanár úr elkezdte szétbontani, most én ezeket nem venném sorba) eredeti megfogalmazásukban valóban nem állják meg már a helyüket, de a reneszánsz „értékteli” fogalmának a tételezése, azt gondolom, továbbra is meghatározó lehet. Emellett rengeteg mindent lehet felhozni. Én most csak egy érvet mondanék, nagyon röviden. Számomra (én a régi magyar irodalom kutatója vagyok) a 16. századi magyar irodalom kutatása az, ami leginkább afelé mozdít, hogy a reneszánsz fogalmával továbbra is számoljak. Nyugat-Európában, a gazdag késő középkori anyanyelvi kultúrában, trubadúrirodalomban, vagy az itáliai neolatin humanizmus korában, a reneszánsz talán nem annyira egyértelmű folyamat, mint a magyar irodalomban. Mert a magyar nyelvű irodalom igazából a 16. században bontakozott ki szinte középkori előzmények nélkül, éppen abban a korban, melyet a reneszánszsal tudunk azonosítani, – ez vitathatatlan. Más kérdés a latin nyelvű magyar humanizmus megítélése, vagyis az, hogy a humanizmus hogyan része a középkornak vagy a reneszánsznak. De azért azt mondani, hogy Janus Pannonius *par excellence* középkori költő volt, erős túlzás.

Marosi Ernő: Gondolom nekünk itt egy kicsit gladiátorként is föl kell lépni.

Hörcher Ferenc: Nagyon hálásak lennénk érte.

Marosi Ernő: Akkor én rögtön megjegyezném, hogy ezek szerint a régi magyar irodalom legjellemzőbb, legkorszerűbb szövegei latinul íródtak...

Hörcher Ferenc: Amíg az asszó második fordulója elindul, adjuk át a filozófiának a szót, hiszen, ha ez a tudomány létezik, a legidősebb talán az összes közül. Hogyan látja a kérdést a filozófiatörténész. Nyilván itt az irodalomtudományban is a saját történeti narratíva keretének a meghatározása az érdekes. Gábor, te közöltél az ÉS-ben egy érdekes tanulmányt arra nézvést, hogy hogyan is lehetne manapság filozófiatörténetet írni. Ennek a perspektívájából nézve te hogy látod a filozófiai reneszánsz-fogalmat.

Boros Gábor: Én két terminológiai jellegű megjegyzéssel szeretném kezdeni és nem rögtön gladiátorként. Mert egyrészt a bölcsészettudományokban a „létezik vagy nem létezik” kategória nem olyan kérdés, mint a természettudományokban, már persze ha ott is egyáltalán „olyan”. De a bölcsészettudományokban az, hogy mit vizsgálunk, hogy mi az a tárgy, amelyet vizsgálunk, az természetesen saját döntésünk eredménye – noha nyilván nem szabad akaratú döntésünk, nem előzetes körülmények, tudásunk által nem determinált döntésünk, de mégiscsak valamilyen értelemben döntés. Vagyis valamilyen értelemben döntésünk eredménye, hogy hogyan strukturáljuk azt az európai kultúrtörténetet, amelyet megpróbálunk valahogyan munkába venni és művelni. Tehát, hogy fontos-e nekünk az, hogy legyen egy reneszánsz címkével ellátott kategória, ez nem valami eleve adottság, hanem teljességgel a döntésünk eredménye, olyan döntésé persze, amely a szaktudományunk, vagy nem tudományunk, mindenesetre az általunk művelt terület múltjából, jelenének a szükségleteiből fakad. De nyilvánvalóan lehetséges alternatívák között választani. Vagyis én ebben a keretben értelmezem, amit mondasz, hogy az irodalomtörténészek egyik csoportja úgy gondolja, hogy nem kell reneszánsz, egy másik csoportja ugyanannak a háttére előtt úgy gondolja, hogy kell. Tehát ez bizonyos értelemben egy folyamatosan, meghatározott keretek között meghozandó, szabad döntés tárgya kell legyen. Újra hangsúlyozom: szabad döntés, mert maguktól adódó konstansok a bölcsészettudományok történelmében nincsenek.

A második terminológiai megjegyzésem az, hogy a természetes nyelvi kifejezéseink általában véve is metaforák, olyan metaforák, melyek amikor létrejöttek, még sokkal közelebb álltak az élethez, az eredeti összefüggéshez, amelyben fölbukkantak, mint később, amikor aztán már az idők folyamán ezek a metaforák elkérgesedtek, vagy elmeredtek, és aztán végül eljutottak oda, hogy ma már úgy használjuk őket, hogy az eredeti jelentésüket elfelejtettük, már nem is értjük, akár virágoskertnek is hívhatnánk bármit is.

Hörcher Ferenc: Visszatérünk Voltaire-hez, úgy látom.

Boros Gábor: ...Nem értjük, nem érezzük azt az elevenséget, ami eredetileg bennük volt. A mai magyar nyelvben általában, akár a középiskola harmadik osztályában már valószínűleg nem értik, nem értenék, ha nem mondja, nem mondaná, nem mondta volna a tanár, vagy nem olvasnák a tankönyvben, hogy mit jelent, jelentett a „reneszánsz” szó akkor, amikor „konstanssá” vált. Ma voltaképp már bármi más is helyettesítheti. Bizonyos értelemben ez ma már egy póre terminus, amelyet vagy használunk, vagy nem. Ami ma kérdéses, az nem a korszak, amelyet a mára már semlegessé vált terminus megjelöl, hanem a szó eredeti, értéktelített, emfátiikus értelme, az újjászületés valami sötét korszak után, ez kérdéses, hogy volt-e ilyen átfogó újjászületés, amely a 19. századi Franciaország, Michelet és a többiek, talán inkább az ő érzésük (s ebből fakadó, konstansteremtő döntésük) volt, nem a 15-16. századiaké. Az ő érzésük és döntésük volt, ami ma már kérdéses, ma már egyre kevésbé hajlunk arra, hogy a magunkénak ismerjük el. Tehát ha a kérdés az, hogy létezett vagy nem létezett a reneszánsz, akkor azt lehet mondani, hogy maga a korszak nyilván létezett és azok a

művek, melyeket bizonyos későbbi időszakokban, bizonyos belső motivációkból fakadóan újjászületésként értékelték, így fogtak be egy nagy korszakot megjelölő terminussal, ezek a művek nyilván léteztek, miközben maga az a belső érzet, ami a személyes kutatói érzület egyrészt, másrészt a diszciplinának a saját „érzülte”, ha szabad ezt mondani, ez nyilvánvalóan változik, hol létezik, hol meg nem. Ma, az én nézőpontomból – hogy most már a filozófiához érjek –, nekem úgy tűnik, hogy a filozófiában nem nagyon tudnak, tudunk mit kezdeni a reneszánszsal. Hangsúlyozom: a filozófiában, „szisztematikus” filozófusként (ahogy manapság mondani szokás), nem pedig filozófiatörténészként, aki jó esetben eszmetörténeti beállítódású kutató. Innen nézve természetesen nagyon is tudunk mit kezdeni a „reneszánsz” *korabeli művekkel*. De ha valaki „tisztá” filozófiát próbál művelni, akkor zavarban van, akkor annyi köze lesz a „reneszánszhoz”, hogy bizonyos műveket persze ki fog emelni, mint ahogyan más korszakokból is kiemel más műveket. De nincs olyan belső érzület, a belső érzülete nem követeli ki, hogy teremtsen egy reneszánszt, egy újjászületés-koncepciót. Amit a féloldalas állásfoglalásomban írtam, az Cassirerre, mint példára épül, aki talán az utolsó nagy filozófus volt, aki *filozófusként* próbált valamit kezdeni a reneszánszsal mint emfatikus értelemben vett újjászületéssel. Ám ez végül nagyon felemás kísérlet lett, mert az látszik belőle, hogy félig-meddig abból a 20. század első felének német kultúrájában talán már-már közmondásos, de legalább a korszak filozófiájában triviálisnak tűnő elgondolásból táplálkozik, hogy Arisztotelész után nagyjából megszűnik a filozófia jó néhány száz évre és aztán valamikor a reneszánszsal indul újra. Ami a kettő között van, az tehát „értelemszerűen” „középkor” és benne az a jó, ami Platón örökségeként él tovább, illetve, a másik oldalról, ami megelőlegezi a reneszánszt (persze sarkítva fogalmazok). Nagyjából így lehet értékelni a Cassirer-féle filozófusi hozzáfordulást a reneszánszhoz.

Hörcher Ferenc: Ugyanakkor, ha jól tudom, te Cassirer-rel igen alaposan foglalkozol, mint filozófussal is, tehát mint akinek esetleg van mondandója a mai kor számára is. Szerintem az az érdekes ebben a vitában, amit bevallom őszintén, én egy Palival folytatott korábbi beszélgetésből kiindulva kezdeményeztem, hogy ugye egyfelől van az a kor, amiről persze nem tudjuk pontosan, hogy mikortól meddig tart, mert fölfelé-lefelé 200 évet lehet játszani és akkor már tulajdonképpen 1200-tól 1800-ig fog tartani a korunk nagyjából. És van a recepciótörténet, és annak a különböző korszakai és vagyunk mi, mint akik mindennek, tehát mindkét történetnek a tetején ülünk és rálátunk azokra és akarunk velük valamit kezdeni, és nyilván a saját filozófiánk, a saját művészetünk, a saját irodalmunk is érdekel. Ugye? Mert nyilván a saját művészeti gyakorlatunkra is valamilyen módon vissza szeretnénk hatni.

Marosi Ernő: De hát most bonyolítja ezt a helyzetet – most megint csak a művészettörténet felől közelítve –, hogy a reneszánsz önmeghatározásához is hozzátartozik az, hogy ez egyfajta realizmus. Na most ez tulajdonképpen a pliniusi történet, vagy Plinius által hagyományozott antik történet, hogy a művész hogyan győzi le a természetet, ami legalábbis a 17. század végéig a művészet történeti fejlődésének uralkodó magyarázata. A kételyekre Claude Perrault-t tudom idézni először: Nagyon nagy dolog is az, hogyha egy ilyen okos művész le tud győzni, vagy meg tud téveszteni egy buta madarat. Tudniillik ez az antik történet a szőlőt csipegető verebek megtévesztéséről szól. Na most tulajdonképpen a pliniusi felfogásból adódik, hogy a művész a maga ügyességével egyre jobban előre tud haladni a természet utánzásában. Ez a természetutánzás a reneszánsz elképzelésének a lényegéhez tartozik, de a realizmus felől megfogalmazva, ezt például a 15. századi, a quattrocento Itáliában is lehet tapasztalni, ott is nagyon nagyra becsülik azt az útját a realizmusnak, ami nem antik példákra, hanem egyszerűen csak a természetutánzásra az apellészi példára hivatkozik, és ez a németalföldi festészet. Sőt Aby Warburg odáig megy, hogy lehetséges antik témáknak, antik pátosznak az előadása anélkül, hogy a művész az antikvitást követné. Ez az oka annak, hogy

jelenleg a művészettörténetben szívesebben beszélünk 15. századi realizmusról és *all'antica* stílusról, mert valószínűleg ezek között van valami kulturális eltérés.

Ács Pál: Én akkor egy kicsit visszaütném/dobnám azt a labdát, amelyet itt másodszorra dobott fel Ernő. Nevezetesen azt a kérdést tette fel, hogy van-e átjárás az irodalomtudomány, az irodalom világa, az irodalom kifejezésrendszere és a képzőművészet között. Itt egy olyan versrészletet vennék elő, amelyet Erwin Panofsky is idézett már *Renaissance and Renascences* (Reneszánsz és újjászületések) című híres könyvében. Az idézet Dantétól való, a Purgatóriumból, a XI. énekből. Itt írja a költő, pontosan nem tudom felidézni, de valami olyasmiről beszél, hogy ahogy Cimabue fényét, vagy dicsőségét elhomályosította Giotto, ugyanígy van ez a költészetben is: az egyik Guido dicsőségét a másik Guido örökli, és majd a két Guidót is túlszárnyalja valaki, és ugye ez a harmadik (nyilván maga Dante) el fogja homályosítani mindkettőt.³ Dante tehát a képzőművészet folyamatait igenis átvihetőnek vélte az irodalom világába. És valószínű, hogy az idézett részletben a realizmusról is valamilyen módon szó esett, hiszen Giotto művészetében éppen a realizmust csodálták a régiek.

Marosi Ernő: Ez nagyon nehéz... Itt Babits egész egyszerűen belehalandzsázott (amikor beszűrt egy Danténál nem szereplő sort: „Barbár kor nem tér vissza kútfejéhez”), de ettől nem lesz reneszánsz...

Hörcher Ferenc: Akkor, ha már ott vagyunk a problémánál, hogy egy huszadik századi költő mit csinál a kvázi hiteles, vagy az eredeti szöveggel...

Marosi Ernő: Belenyomott egy népszerűsítő Burckhardt szöveget.

Ács Pál: Ez így van, de a hasonlat Danténál mégis ott van. – Boros Gábornak mondanám még csak röviden: ahogy a filozófiai reneszánszt megítéljük, ez valóban konvenció kérdése. Erre két nevet tudnék említeni: Paul Oskar Kristellernek az volt a véleménye, hogy a filozófia nem releváns a humanizmus felől megközelített reneszánszban, de hát alapvetően, az ő elképzeléseibe ez illett. Egy másik nagy név: Eugenio Garin pedig alapvetően a filozófiát látta a reneszánsz eszmék igazi megtestesítőjének, és mind a ketten nagyot alkottak a maguk világán belül.

Boros Gábor: Nem, éppen ezt mondtam: az említettek eszmetörténeti orientációjú filozófusok, filozófiatörténészek, ami egy különleges madárfaj, ezt én kénytelen vagyok kijelenteni, itt az MTA Filozófiai Intézet igazgatója és a munkatársak színe előtt. Ez körülbelül olyan, mint amikor én Wolfenbüttelben, a Herzog August Bibliothekban próbáltam valamit kutakodni a magam területén, és ezzel valahogy én is mindig ilyen csodabogár voltam.

Hörcher Ferenc: Ott, abban a kora modern szövegekre szakosodott könyvtárban azért vannak elég sok ilyen csodabogár.

Boros Gábor: Én alapvető, „kanonikus” filozófusok kritikai kiadásait kértem ki, nem kéziratokat, nem ősnymtatványokat stb., ami meglepő egy ilyen típusú kutató könyvtárban, míg az ellenkezője legalábbis nem volna triviális a filozófiában. S azt a kérdést is fel lehet

³ „Lám, festészetben Cimabue tartott / minden teret, és ma Giottót kiáltják: / s amannak híre éjszakába hajlott. / Így Gidó Gidót, egymást sorba váltják / a költők; – s él már tán, ki úgy kinyomja mindkettőt, mint fészekből a madárkát.” (Utalás Gido Guinizzellire és Guido Cavalcantira, Dante költő-elődeire, a *dolce stil nuovo* kezdeményezőire. *Purgatórium*, XI. 94–99; Babits Mihály fordítása)

tenni, egyfajta „filozófiaszociológiai” felvetésként, körkérdésként, hogy vajon a mai filozófus generáció, akár német, akár bármelyik ország nemrégiben kinevezett filozófiaprofesszorai számára, kinek mit mondanak ezek a nevek – Cassirer, Kristeller, Garin, Monfasani –, s kit sorolnának közülük a „filozófus” rubrikába. Egy hirtelen jött ötletem sokat elárul arról, hogy a mai filozófia mit kezd a reneszánszsal. Ernesto Grassi alapította meg Münchenben a *Seminar für Geistesgeschichte und Philosophie der Renaissance* nevű kutatóhelyet, mely egyedülálló a maga nemében. Grassi után hosszú időn át vezette Stephan Otto az intézetet (utána E. Keßler következett, ma pedig Th. Ricklin vezeti), s a nem kevés „Otto-Schüler” között van például a többünk által jól ismert Paul Richard Blum kolléga úr is, akivel épp most váltottam e-mail-t, s akkor már megkérdeztem tőle nemes egyszerűséggel, hogy megtartsuk-e szerinte a „reneszánsz filozófia” fogalmát. Blum kolléga úr azt írta válaszként, hogy neki alapvetően egy machiavellista érve van a kifejezés megtartása mellett. Amíg professzúrát lehet kapni a „reneszánsz filozófia” művelésére, addig tartsuk meg, addig ne mondjuk azt, hogy a reneszánsz feloldódik a középkorban, vagy az újkorban, mint kora újkor. Én egyébként személy szerint egyáltalán nem gondolom, hogy a „középkor”-ban kellene feloldani. Most persze csak jelezni tudom, hogy azon a bizonyos eredeti szinten, amelyen még értjük és elevennek érezzük a reneszánsz kifejezés eredeti értelmét, nem támogatom a használatát. Amennyiben pusztán megnevezésként értjük, eredeti értelmének eltűnével, annyiban akár meg is tarthatjuk, de se nem feloldva a „középkor”-ban, se nem folytatásaként, éppen azon okok miatt, amelyeket Jelenits tanár úr is említett, s amelyekkel Görföl Tibor kezdi kötetbeli írását: a „középkor”-t nehezen lehet másként érteni, mint degradálóan. Magammal hoztam egyébként a középkori filozófia egyik legújabb feldolgozását, Theo Kobusch Kölnben tanító filozófia professzor *Die Philosophie des Hoch- und Spätmittelalters* című kötetét a Wolfgang Röd szerkesztette *Geschichte der Philosophie* sorozatból. E kötet vége felé Dante is, Petrarca is szerepel, Gabriel Bielről pedig ismét megtudjuk, hogy ő az „utolsó skolasztikus”. De mégis, ennek a sablonkarakterét zárójelbe vagy inkább idézőjelbe teszi azzal, hogy a „Mi a reneszánsz?” kérdésre nagyjából így válaszol: egy újabb korabeli visszanyúlás az antikvitáshoz, nem a középkor ellenében, hanem a középkorhoz hasonlóan, hisz a középkor maga is, a középkori skolasztika leginkább vagy legalább, maga is egy bizonyos fajta visszanyúlás az antikvitáshoz, s amit reneszánsznak nevezünk, az ismét csak egy sajátos visszanyúlás hozzá.

Hörcher Ferenc: És a kora modern?

Boros Gábor: A kora modern? Ez egy nagy kérdés... Én azt gondolnám, hogy próbáljunk kisebb szeleteket vizsgálni és kisebb szeleteket elnevezni. Ne próbáljunk elindulni egy ilyen nagy lineáris koncepcióval már mindjárt az elején, hogy minek kell lennie, honnan és hová kell tartania a történetünknek, vagy bárminek. Most maradjunk a filozófiánál, mondjuk a filozófia történeténél. Mert akkor bármilyen kategóriát is választunk, akkor csak rosszul járunk, illetve legfőképp a gondolkodók járnak rosszul.

Hörcher Ferenc: De akkor vajon nem...

Boros Gábor: És innen alulról építkezve próbáljuk meg megtalálni, hogy a 15-16. században milyen törekvések éltek egymás mellett, nézzük meg például, hogy mit tanítottak a 15. vagy a 16. században az egyetemeken. Ez a könyv 1500-zal nagyjából véget ér azzal, hogy az akkoriban meghalt Gabriel Biel az utolsó skolasztikus. De Suarez is jön valamikor, sőt a későbbiek is, katolikusok, protestánsok egyaránt. S mit kezdünk azokkal, akik Biel és Suarez között vannak? Ők akkor kicsodák, vagy micsodák, hogyan nevezzük őket összefoglalóan?

(Mármint természetesen az egyetemeken működő filozófusokra gondolok.) Szóval valahogy azt kellene, hogy olvassuk műveiket...

Hörcher Ferenc: Vissza az anyaghoz, az eredeti szöveghez...

Boros Gábor: Próbáljuk megérteni, miről szóltak ezek a művek, milyen hosszúságú vonalakat lehet itt húzni. Nem biztos, hogy itt kell elkezdenünk, nem tudom hol, lehet, hogy a 10. században s aztán végig lehet húzni egy vonalat a 16.-ig, de lehet, hogy rövidebb vonalak vannak. Lehet, hogy célszerűbb rövidebb fejlődési szakaszokat kijelölni, egymással időben párhuzamosakat, melyeknek képviselői különféleképp gyakoroltak hatást egymásra, s akkor ezek az egymásra gyakorolt hatások adnák, adják ki egy kornak a jellegét, amelyet aztán valamilyen terminussal érdemes megragadni. Ám semmiképp sem egy kronológiai terminussal, pláne nem leértékelő terminussal, mint amilyen a középkor. Végül is gondoljuk csak meg, milyen rettentő nyelvi szülemény például a *Hochmittelalter*: próbáljuk meg lefordítani, „magasközépkor”, ahol a „közép” egy degradáló kifejezés – s most akkor hogyan értsük a „magas”-t abban, amit előbb általában véve leértékelünk?

Marosi Ernő: Miért, a „*Mittelhochdeutsch*” jobb? Ezek rettenetesek.

Hörcher Ferenc: Ez is rettenetes, de persze ott van a másik véglet, hogy ha te belemész ennyire az anyagba, akkor nem fogsz-e odajutni, mint az irodalomtörténészek, akik a magyar irodalom történeteit írják meg, és nem tudják egy metanarratívába összefoglalni az egészet. Ráadásul pont hasonló megfontolásokból - gondolom én -, hogy próbáljunk a kicsi mikrotörténetekre, a mikroösszefüggésekre figyelni. Vagy adott esetben nem ez vezetett-e a művészettörténet válságához, amikor kiderült az, hogy nem lehet egységes narratívába foglalni, vagy egyetlen fejlődési ívbe beépíteni az anyagot.

Marosi Ernő: Mármint a kétfajta művészettörténetet, mondja Belting. Láttelele arról szól, hogy van egy első művészettörténet, meg egy második művészettörténet. Az első önmagában fejlődésként ábrázolható, hiszen ábrázolták is. A második azonban szintén szeretné magát fejlődésként ábrázolni mind az első szempontjából, de csak dekadenciának tud megjelenni, ez volt a...

Hörcher Ferenc: Hát meg azt is mondja Belting, ha jól értem, hogy a művészettörténet, mit olyan tudományos vizsgálódási alap, mely tudományos identitást ad, nos ez vált kérdésessé, vagy...

Marosi Ernő: Nem. A lényeg az, hogy a jelenkor művésze nem hajlandó magát leértékelt történeti terméknek tekinteni, hanem önálló keretet kíván értékelése számára. Tehát, ha így tetszik, fölmerült ez a „*Geschichten*” problematika. Ezt ugye Belting nem nagyon használja, de hát ő részletesen bemutatja Vasarit, Vasaritól kezdi az ősbűnt, és azt mondja, hogy Vasari „*Kunstlergeschichté*”-t folytatott, és ezzel szemben Winckelmann óta van a „*Kunstgeschichte*”. Az alany eredetileg a művész, majd Winckelmann korszaka, a tudománnyá válás korszaka óta az alany a művészet.

Hörcher Ferenc: Kreálnak egy fogalmat, ami előtte nem is létezett.

Marosi Ernő: „Én vagyok az alany és a tárgy”. Tehát a modern művész megint *Kunstlergeschichté*t szeretne.

Hörcher Ferenc: Ezzel elérkeztünk ahhoz a választóvonalhoz, amely a modern művészet és az általunk tárgyalt korszak között húzódik, világossá téve, hogy kérdésünknek milyen jelentősége van a kortárs művészetértés szempontjából is. Köszönöm a beszélgetés résztvevőinek az élénk vitát, a hallgatóságnak is az érdeklődést.

